

МОДЕЛОВАЊЕ РОДИТЕЉСКЕ УЛОГЕ ОЦА: ИСКУСТВО У ПОРОДИЦИ ПОРЕКЛА И УКЉУЧЕНОСТ ОЦА*

Ивана Мухић**

Одсек за психологију, Филозофски факултет, Нови Сад

Апстракт. Истраживање приказано овим радом бави се ефектима које искуства из породице порекла везана за релацију са оцем могу имати на испуњавање ове улоге у породици прокреације. Резултати досадашњих студија указали су на велики значај који ова искуства имају у моделовању родитељске улоге, а новији приступи нуде концепт интројектоване представе, или унутрашњег радног модела родитељске улоге оца, као начин операционализације трансгенерацијског преноса. У истраживању је учествовало 247 парова родитеља из потпуних породица чије је најстарије дете у предшколској установи. Очеви су давали процене сопствене укључености преко *Инвентара укључености оца*, док су информације о интројектованим искуствима из породице порекла давали и очеви и мајке на инвентару *Присуство оца у породици порекла*. Резултати указују на значајне директне ефекте које искуство оца из породице порекла има на његову укљученост у бригу о детету. Нарочито значајним се показују искуства негативне емотивне размене, физичке блискости и доступности оца, као и уверења о значају оца као родитеља. Иако мајчина искуства из породице порекла самостално не доприносе значајно укључености оца, уочен је ефекат који на већу укљученост у бригу о детету имају дељена уверења о значају оца као родитеља унутар родитељског савеза. Подаци нуде потврду хипотеза о моделовању родитељске улоге оца, али отварају и питање чиниоца трансгенерацијског одржавања традиционалних облика укључености оца у породицама у Србији.

Кључне речи: укљученост оца, модел родитељске улоге, трансгенерацијски пренос.

* *Напомена.* У раду је приказан део података из одбрањене докторске дисертације аутора. Рад је у оквиру пројекта „Улоге, ставови и вредности: трансгенерацијска перспектива“, који финансира Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој АП Војводине.

** E-mail: imihic@ff.uns.ac.rs

Искуство оца у породици порекла представља основ за разматрање трансгенерацијског преноса везаног за улогу оца и то – централности улоге и квалитета испуњавања родитељске улоге. Два су начина на које се у теоријама и истраживању разматра трансгенерацијски пренос. Први од њих, базиран на теорији социјалног учења, препознаје односе у породици порекла као модел, па и квалитет односа у дијади отац-син, као модел за преузимање улоге у породици прокреације (Forste & Jarvis, 2007; Parke, 2002). При том се већи ниво укључености оца очекује уколико је његов отац био негујући и доступан, па је пружио модел оца као активног учесника у бризи и васпитању деце. Друго схватање нуди хипотезу о компензацији. Према овом схватању, очеви из породица у којима је отац био мање укључен и у којима је квалитет дијаде отац-син био лош, обележен негативном емотивном разменом или дистанцом, имају потребу да „поправе“ искуство своје деце у односу на своје лично (Park, 2002; Pleck, 2004).

Истраживања су понудила доказе за оба схватања. На пример, Varuch i Barnett (1986, према: Parke, 2002) су указали на правилност да очеви који су имали лоше односе са својим оцем показују виши ниво укључености у бригу о деци (на узрасту од 5 до 9 година). Ипак, више је резултата који говоре у прилог хипотези о моделовању родитељске улоге. Одрастање без оца служи као негативан модел (Doherty, Kounesky & Ericson, 1998) и повећава шансе за ранији улазак у родитељство као последицу ранијег ступања у сексуалне односе (Pears *et al.*, 2005). С друге стране, добар квалитет релације са оцем повећава преференцију ступања у брак (De Valk & Leifbroer, 2007), као и вероватноћу да ће отац остати уз дете и породицу (Forste & Jarvis, 2007). Хоферт (Hoffert, 2003) је спровео једну од најобухватнијих студија, на репрезентативном узорку очева. У њој је показано да очева процена нивоа укључености сопственог оца у породици порекла није значајно повезана са временом и активностима које проводи са својим дететом. Међутим, искуство укључености оца у породици порекла значајно је доприносило очевој емотивној укључености, топлини и одговорности према детету.

Отварајући питање моделовања и компензације, истраживачи су отворили поље континуитета и дисконтинуитета у трансгенерацијском преносу родитељских карактеристика. Испитујући интергенерацијски пренос, истраживања су претпоставила да је могуће да се и процеси моделовања али и компензације одвијају истовремено, тако да очеви преносе оно што је у њиховом искуству из примарне породице било добро, а настоје да исправе оно што је припадало доменима негативних искустава (Snarey, 1993, према: Bretherton, Lambert & Golby, 2006). Овакву претпоставку потврдила су и истраживања која су релације између укључености оца и искустава из очеве примарне породице описале такозваном *U кривом* – највећи ниво укључености показују мушкарци који су своје очеве проценили као високо емотивно укључене (висок ниво

задовољства релацијом и блискости са оцем у породици порекла). Ови подаци су објашњени хипотезом о моделовању. Истовремено, међутим, једнак ниво укључености у породици прокреације имали су и очеви који су своја искуства у породици порекла процењивали као најлошија по питању емотивне блискости са оцем, што би могло указивати на компензацију (Floyd & Morman, 2000, према: Bretherton *et al.*, 2006).

У разматрању начина на који искуство из породице порекла моделује очеву родитељску улогу и понашање везано за њу, у актуелним радовима пажња се посвећује формирању тзв. „радног модела родитељске улоге“ или „интернализованог оца“ према моделу Крампове (Krampe, 2009; Krampe & Fairweather, 1993; Krampe & Newton, 2006; Krampe & Newton, 2012; Perry, Harmon & Leeper, 2012; Lopez & Corona, 2012). Према овом схватању, искуства из породице порекла не моделују директно понашање оца, већ доприносе специфичностима развоја радног модела родитељске улоге као система уверења о очинству, значају и утицајима оца на дете; личних емотивних доживљаја везаних за улогу оца и других искустава која се тичу испуњавања родитељске улоге оца каква су, на пример, подршка мајке за релацију отац-дете, доживљај важности и квалитета кородитељске сарадње у породици порекла и слично. Интернализован радни модел родитељске улоге остварује ефекте на очево понашање, емотивни доживљај задовољства и компетенције за родитељску улогу, али и на когнитивне аспекте испуњавања родитељске улоге.

Овај теоријски приступ помера фокус са опажених понашања ка субјективном доживљају очинства. Бихејвиоралне компоненте – присуство оца, активности са оцем, подела бриге о детету и слично, постају предуслов формирања интернализоване представе о оцу, а ова, пак, представљају темељ понашања у актуелној родитељској улози (Krampe, 2009; Krampe & Fairweather, 1993). Такође, фокус се помера и са односа отац-син као доминантно значајног за формирање улоге оца. Развијајући концепт психичког присуства оца и радног модела родитељске улоге оца, овај приступ нуди идеју о глобалном породичном доживљају улоге оца и искустава са њим, чиме, за развој улоге оца у породици прокреације, отвара врата и значају искустава из мајчине породице порекла (Krampe & Newton, 2012). Наиме, овај приступ прати системске и мрежне приступе породичним релацијама и неке елементе интројектоване представе о оцу описује на нивоу тријаде, имплицирајући подељену одговорност међу родитељима за формирање доживљаја оца. У овом смислу се описују ефекти квалитета односа отац-мајка, процене мајчине подршке интеракцији отац-дете (регулаторско понашање мајки), као и трансгенерацијског трајања карактеристика ових породичних односа на организацију улога везаних за старање о детету.

Коначно, модел интројектоване представе о оцу даје могућност операционализовања културних нормирања родитељске улоге оца и то преко сета уверења о значају оца као родитељске фигуре. Ова уверења,

сматра се, постоје у породицама порекла као интегрисана у интеракције међу члановима и својим преносом омогућују континуитет доминације одређених социјално релевантних ставова о родитељској улози оца.

Истраживања о очинству у Србији још увек су ретка и у њима се улози оца прилази углавном из бинарног приступа (присутан или не) и у контексту ефеката на развој детета. Поредићи га са улогом мајке, отац је доследно описан као мање функционалан у својој родитељској улози, било да се квалитет релације родитељ-дете описује преко васпитних стилова, димензијама позитивне и негативне размене, или перципираном бригом и заштитом, а његов утицај на развој детета је специфичан и неретко другачији и мање изражен од утицаја који има мајка (Grubor i sar., 2008; Klačar, 2012; Mihić, 2005; Mihić, 2006; Mihić i Petrović, 2009; Opсениca Kostić i Stefanović Stanojević, 2010; Petrović i Jovanović, 2011). Приступи истраживањима породице који улогу оца описују кроз укљученост у активности у кући, такође га доследно описују као традиционалног: његовом улогом доминирају физичке активности, материјално збрињавање, активности ван куће и ниска укљученост у бригу о детету (Petrović, 2007). Овакви доследни резултати отварају питање трајности модела родитељске улоге, и чиниоца који доприносе томе да у новоформираним породицама, улога оца следи овај дефинисани друштвени норматив, видљив, између осталог и кроз његову укљученост у бригу о детету.

Метод

Овим истраживањем настојимо да испитамо и опишемо релације које постоје између искустава у породици порекла и актуелног квалитета испуњавања родитељске улоге оца. При опису искустава у породици порекла, мерени су различити аспекти процене улоге оца у породици порекла који су по природи унутрашње репрезентације ове улоге. У обзир су узете и очева и мајчина интројектована искуства из породице порекла везана за улогу оца, и интеракција између њих. Дакле, истраживањем би требало да одговоримо на следећа питања: (а) на који начин је актуелно родитељско функционисање оца повезано са његовим искуствима из породице порекла и (б) на који начин актуелном родитељском функционисању оца доприносе искуства мајке из породице порекла (везана за родитељску улогу оца), и интеракција између ових искустава?

Варијабле и инструменти. У складу са постављеним питањима мерене варијабле *искуства из породице порекла* долазе из два домена: (а) искуства из породице порекла мајки и (б) искуства из породице порекла очева. Оба домена искустава процењивана су инструментом *Присуство оца у породици порекла (Father presence questionnaire)* (Krampe & Newton, 2006). У овом истраживању су мерена перципирана искуства директног односа са оцем (физичка и емотивна укљученост и доступност, нега-

тивна искуства са оцем у породици порекла), односа међу родитељима (позитивна размена и кородитељски односи) и уверења о значају оца за развој детета. Коначна форма инструмента садржи 69 ставки, и једнако као и у оригиналним студијама (Krampe & Newton, 2006), инструмент показује задовољавајуће психометријске карактеристике (Алфа= ,95 за оба подузорка на целокупној скали). У обради су коришћени факторски скорови на изолованим димензијама:

- емотивна укљученост и доступност оца као мера позитивних осећања према оцу и психичке и емотивне доступности и сензитивности оца;
- физичка укљученост и доступност оца као мера физичког присуства, контакта и перцепције физичке доступности оца (време које проводи са дететом, физички контакт са дететом, инструментална помоћ);
- негативна искуства везана за присуство оца у породици порекла као мера обухватних искустава за које се везује негативна емоција – и у односу међу родитељима, ниске спремности мајке да подржи очеву укљученост, и директна негативна интеракција отац-дете;
- искуства позитивног односа међу родитељима и кородитељске сарадње као мера позитивне емотивне размене међу родитељима и њиховог квалитетног партнерског односа и кородитељске сарадње, којом је омогућен и подржан контакт између оца и детета;
- уверења о значају оца за развој детета као мера интројектоване представе о значају родитељске фигуре оца, и његовом потенцијалном утицају на развој детета (Mihic, 2010).

Укљученост оца мерена је Инвентаром укључености оца (*Inventory of Father Involvement – IFI*) (Bradford *et al.*, 2002). Ова скала представља кратку форму самопроцене укључености оца (Bradford *et al.*, 2002; Schorpe-Sullivan, 2004). За потребе овог истраживања скала је модификована тако да буде прилагођена узрасту детета (искључена је скала помоћ у домаћим задацима), и узорку којег су због природе истраживања чиниле искључиво потпуне породице (искључена скала подршке у ситуацији одвојеног живота оца и детета). Инструмент примењен у истраживању има 23 ставке на којима очеви процењују колико су у протеклих месец дана били укључени у појединачне, описане активности у породици. Инструмент показује високе метријске карактеристике (Алфа=,91) и вишедимензионалну структуру, унутар које, како и аутори предвиђају, постоји веома висока корелација међу факторима, тако да се инструмент, према препорукама аутора, користи као једнодимензионална скала.

Узорак. У узорак је укључено 247 породица са територије Војводине. Просечно трајање брака је 8 година, а узорак је сачињен и уједначен према узрасту најстаријег детета (развојној фази породице) и то тако да најстарије дете у породици похађа вртић. На тај начин су породице

из узорка уједначене тако да је узорком обухваћена она развојна фаза у којој се родитељске улоге дефинишу, а кородитељска сарадња развија. Број деце у породицама се креће од једног детета до њих четворо, а највећи број родитеља има искуство везано за бригу о двоје деце (63,4%). Највише мајки из узорка (60,2%) има завршену средњу школу, као и највећи број очева (71,2%). Расподела образовног статуса оба испитаника је благо померена ка већој заступљености образованијих категорија, док је 83,8% очева и 63,4 % мајки запослено.

Процедура. Сви испитаници су упознати са основним циљем истраживања. Испитивање је било анонимно, а упитници за родитељски пар су шифрирани пре поделе. Испитаницима је, на упит, дата информација о процењеном квалитету односа унутар породице, као и о могућности саветовања уколико је нека тема из упитника представила актуелну, хроничну или очекивану тешкоћу.

Резултати

Дескриптивни показатељи укључености. Просечан скор на Инвентару укључености оца ($A_s=95,79$; $S_d=15,27$) указује на доминантну самопроцену очева као високо укључених у бригу о детету. Ова процена не варира с обзиром на запосленост очева, број деце у породици, а промене с обзиром на трајање брака видљиве су у појединим аспектима (дисциплиновање и материјално збрињавање), али не и у глобалној самопроцењеној укључености. Испитаници су према медијану ($Mdn=97$) подељени у групе више укључених (49,3% очева, просечан скор на Инвентару је 107,21; $S_d=5,06$) и ниже укључених (50,7% очева, просечан скор на Инвентару је 84,66; $S_d=13,58$) очева. У даљим анализама је коришћен скор на Инвентару укључености оца, али и припадност овако формираним групама.

Искуства из породице порекла очева и мајки. Искуства очева и мајки из породице порекла везана за однос са оцем и улогу оца су слична. Једина разлика се уочава у процени позитивног односа међу родитељима, где мајке постижу ниже скорове ($t=-2,009$; $p<,05$).

Искуства из породице порекла више и мање укључених очева. Анализа структуре разлика у искуствима са оцем у породици порекла више и ниже укључених очева, указала је на донекле другачије интројектоване представе улоге оца. Издвојена је једна дискриминативна функција (Табела 1), чијој структури (Табела 2) највише доприноси позитивна уверења о значају и утицају оца, ниска негативна искуства у релацији са оцем и висока физичка укљученост и доступност оца.

Табела 1: Подаци о дискриминативној функцији

карактеристична вредност	коэффициент каноничке корелације	Wilks' Lambda	Chi kvadrat	df	p
.120	.327	.893	23.705	5	.000

Табела 2: Структура дискриминативне функције

димензија	засићење
Уверења о утицају оца	.619
Негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици	-.480
Физичка укљученост и доступност оца	.324
Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња	.142
Емотивна укљученост и доступност оца	-.012

Табела 3: Подаци о центроидима група

групе	вредност центроида
ниже укључени очеви	-.338
више укључени очеви	.351

Оваква структура описује традиционално дефинисану улогу укљученог оца – претежно инструментално оријентисаног и који има идеју о изузетном значају за развој детета. Виши скор на овој функцији (Табела 3) постижу више укључени очеви, из чега закључујемо да укљученији очеви носе из породице порекла представу укљученијег оца, иако њоме доминира традиционална представа ове улоге.

Чиниоци укључености оца. У модел хијерархијске регресионе анализе у првом кораку унета су искуства оца из породице порекла. Овај модел је значајан и описује око 16% укупне варијансе укључености оца (Табела 4). Значајне ефекте на укљученост оца остварују све мерене димензије искуства релације са оцем у породици порекла, осим процењене емотивне доступности (Табела 5).

Табела 4: Подаци о значајности модела

Модел	R	R2	значајност промене		значајност модела	
			F	p	F модела	p
1	.396	.157	7.050	.000	7.050	.000
2	.405	.164	.292	.917	3.605	.000
3	.452	.204	1.821	.111	3.064	.000

Легенда. 1. *Предиктори:* уверења о утицају оца – очеви, позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – очеви, физичка укљученост и доступност оца – очеви, негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – очеви, емотивна укљученост и доступност оца – очеви; 2. *Предиктори:* уверења о утицају оца – очеви, позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – очеви, физичка укљученост и доступност оца – очеви, негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – очеви, емотивна укљученост и доступност оца – очеви, позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – мајке, физичка укљученост и доступност оца – мајке, уверења о утицају оца – мајке, негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – мајке, емотивна укљученост и доступност оца – мајке; 3. *Предиктори:* уверења о утицају оца – очеви, позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – очеви, физичка укљученост и доступност оца – очеви, негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – очеви, емотивна укљученост и доступност оца – очеви, Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – мајке, физичка укљученост и доступност оца – мајке, уверења о утицају оца – мајке, негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – мајке, емотивна укљученост и доступност оца – мајке; интеракција уверења о утицају оца, интеракција искустава позитивног односа међу родитељима, интеракција искустава физичке доступности оца, интеракција негативних искустава са оцем, интеракција искустава емотивне укључености оца. *Зависна варијабла:* укљученост оца.

У другом кораку анализе унета су искуства мајки. Овај сет варијабли не доприноси значајно проценту објашњене варијансе укључености оца, и иако је модел у целини значајан, искуства мајки из породице порекла не остварују значајан ефекат на укљученост њихових супруга у бригу о детету.

Табела 5: Ефекти потенцијалних чиниоца
(у сва три корака модела)

Модел	чиниоци	Beta	p
1	Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – очеви	.230	.027
	Емотивна укљученост и доступност оца – очеви	-.115	.328
	Физичка укљученост и доступност оца – очеви	.244	.007
	Негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – очеви	-.234	.007
	Уверења о утицају оца – очеви	.232	.001
	Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – очеви	.220	.048
2	Емотивна укљученост и доступност оца – очеви	-.119	.319
	Физичка укљученост и доступност оца – очеви	.251	.007
	Негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – очеви	-.242	.009
	Уверења о утицају оца – очеви	.233	.005
	Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – мајке	-.037	.696
	Емотивна укљученост и доступност оца – мајке	.115	.325
	Физичка укљученост и доступност оца – мајке	-.038	.700
	Негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – мајке	.010	.919
	Уверења о утицају оца – мајке	-.023	.784
	Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – очеви	.234	.037
	Емотивна укљученост и доступност оца – очеви	-.101	.404
	Физичка укљученост и доступност оца – очеви	.234	.012
	Негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – очеви	-.256	.011

3	<i>Уверења о утицају оца – очеви</i>	.323	.000
	Позитиван однос међу родитељима и кородитељска сарадња – мајке	-.057	.557
	Емотивна укљученост и доступност оца – мајке	.146	.210
	Физичка укљученост и доступност оца – мајке	-.056	.566
	Негативна искуства везана за присуство оца у примарној породици – мајке	-.030	.772
	Уверења о утицају оца – мајке	.001	.993
	Интеракција искустава позитивног односа међу родитељима	.070	.358
	Интеракција искустава емотивне укључености оца	.039	.631
	Интеракција искустава физичке доступности оца	-.029	.705
	Интеракција негативних искустава са оцем	-.100	.212
Интеракција уверења о утицају оца	.193	.023	

Када се у трећем кораку унесе интеракција интројектованих представа које о родитељској улози оца имају очеви и мајке, проценат објашњене варијансе се повећава на 20%, а ова промена је на граници статистичке значајности (Табела 4). Ипак, доминантни ефекти очевих искустава остају непромењени, уз значајан самостални ефекат интеракције очевих и мајчиних уверења о значају оца за развој детета (Табела 5). У моделу чинилаца из завршног корака може се видети да укључености оца значајно доприноси интројектована представа о традиционално дефинисаном укљученом оцу, као и позитивна уверења очева о значају и могућностима утицаја оца на развој детета, али и подељена уверења унутар родитељског савеза.

Анализа података

Циљ овог истраживања био је да се опишу потенцијални ефекти искустава из породица порекла очева и мајки на укљученост оца у актуелној нуклеарној породици. На овај начин је, заправо, отворено питање моделовања родитељске улоге оца на основу интројектоване представе о оцу коју, утемељену на искуствима из породице порекла, носе очеви и мајке.

Истраживања о очинству је, у српској литератури, још увек веома мало. Она која постоје указују доследно на велики значај који присуство

оца и квалитет односа са оцем има на развој детета (Vujović, 2004; Grubor i sar., 2008; Kodžopeljić, Pečić i Genc, 2008; Lečić-Toševski, Draganić Gajić i Stojanović, 2001; Marinković, 2005; Todorović 2004, 2005), али и на функционалност породице у целини (Mihic, 2005; Mihic, Zotović i Petrović, 2006). Истовремено, сам квалитет односа родитељ-дете доследно се у истраживањима описује као нижи у односу на квалитет релације мајка-дете, и када су у питању васпитни стилови, али и када је у питању триангулација у релацији са дететом (Mihic, 2007) и функционалност дијаде родитељ-дете (Mihic i Petrović, 2009). Очеви су лошије процењени кородитељи (Mihic, 2007; Mihic, 2010), мање компетентни родитељи по самопроцени (Mihic, 2007) и доследно мање укључени у свакодневне активности у кући (Mihic i sar., 2006; Petrović, 2007). Један од доминантних истраживачких приступа очинству узима у обзир укљученост оца као централну карактеристику родитељске улоге оца. Укљученост при том обухвата и заинтересованост за интеракцију и квалитетно родитељско функционисање, али и поделу бриге око детета, учешће у формирању и спровођењу васпитних правила, кородитељској дијади и слично. Укљученост сама по себи ретко је била предмет истраживања код нас, док је у свету актуелна тема већ више деценија (Pleck & Masciadrelli, 2004).

Очеви своју укљученост процењују као веома високу и та процена остаје стабилна без обзира на то колико деце имају, и да ли су једини запослени родитељ или и супруга ради. Квалитативне промене у укључености током развоја детета ипак се могу уочити и то тако да са узрастом детета расте и ангажовање у материјалном збрињавању и индиректној бризи о детету, као и дисциплиновању. Овако дефинисану улогу оца, уз емоционалну дезангажованост, описали су и адолесценти и млади на преласку у млађе одрасло доба (Mihic i sar., 2009; Opsenica Kostić i Stefanović Stanojević, 2010), што отвара питање стабилно дефинисане родитељске улоге оца као емотивно неукљученог, са генерално ниским квалитетом директне интеракције са дететом, али ангажованог на пољу материјалног збрињавања породице. Истраживањем приказаним у овом раду настојали смо да опишемо начине на које искуства из породице порекла доприносе укључености оца, па стога потенцијално допринесе разумевању трансгенерацијског преноса овако дефинисане улоге српског (укљученог) оца.

Резултати истраживања указују на то да укљученији очеви из своје породице порекла носе искуства релације са претежно инструментално оријентисаним оцем, са ким нема негативне размене, али уз изражену идеју о високом значају оца за развој детета. У искуствима позитивне емотивне размене и укључености у родитељски савез ове две групе очева се не разликују. Ови подаци потврђују хипотезу о моделовању родитељске улоге оца. Како се међутим прецизнији подаци о променама у укључености оца током одрастања детета добијају лонгитудиналним студијама, овакав нацрт би потенцијално дао бољи увид у релације ис-

кустава из породице порекла и развоја родитељске улоге оца. Ипак, у прилог хипотези о моделовању доприносе и резултати везани за чиниоце укључености оца – доминантне позитивне ефекте остварују позитивна искуства физичке доступности оца, као и квалитетне кородитељске сарадње, док негативна искуства у релацији са оцем снижавају укљученост. Изостанак ефеката емотивне размене у односу отац-дете потенцијално иде у прилог опсервацији традиционалних релација отац-дете код нас, поготову у васпитавању мушке деце, што би требало даљим истраживањима проверити. Очеви у породицама се, како показују резултати других истраживања, описују као хладни, дистанцирани и емотивно генерално ниско укључени (Mihic i Petrović, 2009). Резултати овог истраживања показују да у нашим породицама постоји и трансгенерацијски се преноси радни модел родитељске улоге оца као традиционално дефинисано укљученог оца, чија се инволвираност пре свега види у практичном, односно инструменталном збрињавању, физичкој доступности и изражено перципираном значају, заправо високој вредности родитељске улоге оца. И истраживања у иностранству све више пажње посвећују овом „новом“ облику укључености оца – добар отац је добар „опскрбљивач“. Овај се аспект родитељске улоге сматра веома значајним аспектом идентитета оца (Christiansen & Palkowitz, 2001), а његово промовисање се тумачи као покушај да се обухвате очеви који значајно улажу у материјално збрињавање деце и породице, па се суочавају за изазовом балансирања овим аспектом своје улоге и „праве“ емотивну укљученост у бригу (Marks & Palkowitz, 2004). Нека истраживања указују и на трансгенерацијску стабилност процене ове димензије као високо котиране карактеристике „доброг оца“ (Morman & Floyd, 2006). У том смислу, могло би се отворити питање да ли су очекиване промене у родитељској улози оца у нашем друштву оправдане и могуће, и да ли, док тражимо идеално, емотивно укљученог тату, избегавамо да подржимо укљученог оца којег наше породице већ имају, само зато што су аспекти њихове укључености доминантно традиционални.

У раду се пошло и од претпоставке да би квалитет мајчиних искустава са оцем у породици порекла, односно мајчин радни модел родитељске улоге оца, могао такође да допринесе укључености оца. Оваква хипотеза се заснива на дефиницији родитељског савеза (Abidin, 1992; Feinberg, 2003; Van Egeren & Hawkins, 2004) и имплицира да се родитељска улога оца заправо дефинише унутар нуклеарног породичног систем и да интеракција унутар овог система има такође значајне ефекте на сам њен квалитет. Ова хипотеза, међутим, није потврђена. Резултати указују да мајчина искуства не доприносе квалитету укључености оца, као и да интеракција међу искуствима постаје значајна само кад је реч о уверењу о значају оца, при чему су у породицама, у којима и отац и мајка имају високо вредновану родитељску улогу оца, очеви и укљученији.

Завршна разматрања

Осим што се очекује да би већа укљученост оца позитивно доприносила развоју детета, очекиване промене у родитељској улози оца нуде се и као једно од „решења“ растуће потребе за егалитаризацијом родних односа унутар породице. Ове промене могу се повезати са два доминантна процеса – развој нове културе очинства и са њом нових вредности и уверења о мушкарцу као родитељу, с једне, и понашање у улози оца, с друге стране (La Rossa, 1988; La Rossa, 2004). Ранији радови указали су на потенцијалну асинхронизованост ових процеса, чега су актуелне породице очигледно сведоци. Наиме, док су уверења о родитељским улогама доминантно умерена ка егалитарнијим (Михић и Капор Стануловић, 2007; Филиповић и сар., 2012), реалност мајки и очева са таквим уверењима још увек је доминантно традиционална и у смислу поделе посла и у смислу укључености оца у бригу о детету и генералну поделу послова у кући. Иако се култура мења и захтеви друштва постају све очитији, биће потребно још времена да се и породица адаптира на постављене захтеве, с обзиром на показатеље о трансгенерацијској стабилности традиционално дефинисане улоге оца. Резултати овог истраживања нуде позив истраживачима да прате промене у родитељској улози оца, али и ефекте које те промене остварују. Као потенцијално веома инспиративно отвара се и питање начина на који се искуства у васпитним поступцима оца из породице порекла рефлектују на васпитне поступке оца у породици прокреације. Такође се као значајно намеће и питање да ли, посматрано у односу на породицу порекла, промене које су везане за укљученост оца подразумевају и промене у ставовима оца према васпитању деце и реалном васпитном понашању. Истраживање поменутих аспеката међугенерациског трансфера, али и укључивање мајчине перцепције очевог родитељског понашања, употпунило би податке о правцу развоја родитељске улоге оца, а самим тим и о правцу развоја породице у целини.

Коришћена литература

- Abidin, R. (1992). Determinants of Parenting Behavior. *Journal of Clinical Child Psychology*, Vol. 21, No. 4, 407-412.
- Belsky, J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, Vol. 55, 83-96.
- Bradford, K., Hawkins, A. J., Palkowitz, R., Christiansen, S., Day, R. D. & Call, V. (2002). The Inventory of Father Involvement: A Pilot Study of a New Measure of Father Involvement. *The Journal of Men's Studies*, Vol. 10, 183-196.
- Bretherton, I., Lambert, D. & Golby, B. (2006). Modeling and Reworking Childhood Experiences: Involved Fathers' Representations of Being Parented and of Parenting a Preschool Child. In O. Maysel (Ed.), *Parenting Representations: Theory, Research and Clinical Implications* (pp. 177-207). Cambridge University Press.
- Christiansen, S. & Palkowitz, R. (2001). Why the „Good Provider“ Role Still Matters? Providing as a Form of Father Involvement. *Journal of Family Issues*, Vol. 22, No. 1, 84-106.

- De Valk, H. & Leifbroer, A. (2007). Parental Influence on Union Formation Preferences Among Turkish, Moroccan, and Dutch Adolescents in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 38, No. 4, 487-505.
- Doherty, W., Kounesky, E. & Ericson, M. (1998). Responsible Fathering: An Overview and Conceptual Framework. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 60, No. 2, 277-292.
- Feinberg, M. (2003). The Internal Structure and Ecological Context of Coparenting: A Framework for Research and Intervention. *Parenting: Science and Practice*, 3, 95-131.
- Filipović, B., Mihić, V., Milanković, D. i Rajšli, Š. (2012). Division of household labor and marriage satisfaction: Importance of attitudes toward gender roles, Saopštenje na konferenciji 18th Psychology days (Zadar, 24–26.5.2012.), Paper summaries, 42. University of Psychology, Department of Psychology.
- Forste, R. & Jarvis, J. (2007). „Just Like His Dad“: Family Background and Residency With Children among Young Adult Fathers. *Fathering*, Vol. 5, No. 2, 97-110.
- Grubor, S., Mihić, I., Zotović, M. i Petrović, J. (2008). Relacije selfkoncepta adolescenata i procenjenih vaspitnih stilova njihovih roditelja. *Pedagoška stvarnost*, Br. 5-6, 622-635.
- Hoffert, S. (2003). Race and Ethnic Differences in Father Involvement in Two Parent Families. *Journal of Family Issues*, Vol. 24, No. 2, 185-206.
- Klačar T. (2012). *Stvaranje veza sa značajnim drugim: razlike između jedinčadi i sibliinga* (diplomski rad). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kodžopeljić, J., Pečić, J. i Genc, A. (2008). Relacije između vaspitnih stavova roditelja i autoritarnosti dece. *Pedagoška stvarnost*, Br. 9-10, 1027-1038.
- Krampe, E. & Fairweather, P. (1993). Father Presence and Family Formation: a Theoretical Reformulation. *Journal of Family Issues*, Vol. 14, No. 4, 572-591.
- Krampe, E. (2009). When is the Father Really There? A Conceptual Reformulation of Father Presence. *Journal of Family Issues*, Vol. 30, No. 7, 875-897.
- Krampe, E. & Newton, R. (2012). Reflecting on the Father: Childhood Family Structure and Women's Paternal Relationships. *Journal of Family Issues*, Vol. 33, No. 6, 773-800.
- Krampe, E. & Newton, R. (2006). The father Presence Questionnaire: A New Measure of The Subjective Experience of Being Fathered. *Fathering*, Vol. 4, No. 2, 159-190.
- La Rossa, R. (1988). Fatherhood and Social Change. *Family Relations*, Vol. 37, No. 4, 451-457.
- La Rossa, R. (2004). The Culture of Fatherhood in the fifties: a Closer Look. *Journal of Family History*, Vol. 29, No. 1, 47-70.
- Lečić Toševski, D., Draganić Gajić, S. i Stojanović, D. (2001). Poremećaji ličnosti i porodični odnosi. *Psihijatrija danas*, Vol. 33, Br. 1-2, 101-112.
- Lopez V. & Corona, R. (2012). Troubled Relationships: High Risk Latina Adolescents and Non Resident Fathers. *Journal of Family Issues*, Vol. 33, No. 6, 715-744.
- Marinković, L. (2005). *Uloga oca u porodici: formiranje identiteta kod adolescenata* (magistarski rad). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Marks, L. & Palkovitz, R. (2004). American Fatherhood Types: The Good, the Bad and the Uninterested. *Fathering*, Vol. 2, No. 2, 113-129.
- Mihić, I. (2005). Uloga vaspitnog stila roditelja u proceni porodice. U M. Franceško i M. Zotović (ur.), *Ličnost u višekulturnom društvu: Psihosocijalni aspekti društvene tranzicije u Srbiji* (str. 238-254). Novi Sad: Odsek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Mihić, I. (2006). *Značaj uverenja o roditeljskim ulogama kao činilaca kvaliteta roditeljstva* (magistarski rad). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mihić, I., Zotović, M. i Petrović, J. (2006). Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost*, Br. 1-2, 118-134.
- Mihić, I. (2007). *Roditeljstvo u porodicama sa adolescentom: činioci kvaliteta*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Mihić, I. i Kapor Stanulović, N. (2007). Uverenja o ulogama roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost*, Br. 1-2, 111-127.

- Mihić, I., Petrović, J., Zotović, M. i Jerković, I. (2009). Promene u percepciji kvalitete porodičnih odnosa tijekom adolescencije. Saopštenje na 19. Danima Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb, 22–25. april, 2009, *Program i sažeci priopćenja*, str. 74.
- Mihić, I. i Petrović, J. (2009). Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice: iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija*, Br. 4, 369-384.
- Mihić, I. (2010). *Činioci uključenosti oca u brigu o detetu* (doktorska disertacija). Novi Sad, Filozofski fakultet.
- Morman, M. & Floyd, K. (2006). Good Fathering: Fathers and Sons Perceptions of what it Means to be a Good Father. *Fathering*, Vol. 4, No. 2, 113-136.
- Opsenca Kostić, J. i Stefanović Stanojević, T. (2010). Perception of Parental Behavior with Regard to Parents' Gender and Respondents' Age and Gender. *Psihologija*, Vol. 43, Br. 4, 427-439.
- Parke, R. (2002). Fathers and families. In M. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting: Vol. 3. Being and Becoming a Parent*. Mahwah, New Jersey: Erlbaum.
- Pears, K., Pierce, S., Kim, H., Capaldi, D. & Owen, L. (2005). The Timing of Entry Into Fatherhood in Young at Risk Men. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 67, No. 2, 429-447.
- Perry, A., Harmon, D. & Leeper, J. (2012). Resident Black Father's Involvement: A Comparative Analysis of Married and Unwed, Cohabiting fathers. *Journal of Family Issues*, Vol. 33, No. 6, 695-714.
- Petrović, J. (2007). Odnosi u porodicama u Vojvodini: podela uloga, vaspitno ponašanje roditelja i porodična klima. U M. Zotović (ur.), *Porodice u Vojvodini: karakteristike i funkcionalnost*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Petrović, J. i Jovanović, T. (2011). Izražavanje averzivnih emocija kod dece osnovnoškolskog uzrasta: da li majke i očevi reaguju isto. U M. Zotović, I. Mihić i J. Petrović (ur.), *Porodice u Vojvodini: razvoj porodičnih uloga* (str. 75-88). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Pleck, E. (2004). Two Dimensions of Fatherhood: the History of „Good Dad-Bad Dad“ Complex. In M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development* (pp. 32-57). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Pleck, J. & Masciadrelli, B. (2004). Paternal Involvement in US Residential Fathers: Levels, Sources and Consequences. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 222-271). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Schoppe-Sullivan, S., Mc Bride, B. & Ringo Ho, M. (2004). Unidimensional versus multidimensional perspectives on fathers involvement. *Fathering*, Vol. 2, No. 2, 147-163.
- Simons, R., Whitbeck, L., Conger, R. & Melby, J. (1990). Husband and Wife Differences in Determinants of Parenting: A Social Learning and Exchange Model of Parental Behavior. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 52, 375-392.
- Todorović, J. (2004). Vaspitni stilovi u porodici i stabilnost samopoštovanja adolescenata. *Psihologija*, Vol. 37, Br. 2, 183-193.
- Todorović, J. (2005). Porodični činioci stabilnosti samopoštovanja adolescenata. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 37, No. 1, 88-106.
- Van Egeren, L. & Hawkins, D. (2004). Coming to Terms with Coparenting: Implications of Definition and Measurement. *Journal of Adult Development*, Vol. 11, No. 3, 165-177.
- Vujović, T. (2004). Uticaj poremećaja porodičnih odnosa na psihosocijalni razvoj dece u porodicama očeva alkoholičara. *Socijalna misao*, Vol. 11, Br. 3-4, 51-70.

Примљено 29.06.2012; прихваћено за штампу 30.11.2012.

Ivana Mihić

MODELLING THE FATHERING ROLE: EXPERIENCE IN THE
FAMILY OF ORIGIN AND FATHER INVOLVEMENT

Abstract

The study presented in this paper deals with the effects of experiences with father in the family of origin on the fathering role in the family of procreation. The results of the studies so far point to great importance of such experiences in parental role modelling, while recent approaches have suggested the concept of introjected notion or an internal working model of the fathering role as the way to operationalise the transgenerational transfer. The study included 247 two-parent couple families whose oldest child attended preschool education. Fathers provided information on self-assessed involvement via the *Inventory of father involvement*, while both fathers and mothers gave information on introjected experiences from the family of origin via the inventory *Presence of the father in the family of origin*. It was shown that father's experiences from the family of origin had significant direct effects on his involvement in child-care. Very important experiences were those of negative emotional exchange, physical closeness and availability of the father, as well as beliefs about the importance of the father as a parent. Although maternal experiences from the family of origin did not contribute significantly to father involvement, shared beliefs about father's importance as a parent in the parenting alliance had an effect on greater involvement in child-care. The data provide confirmation of the hypotheses on modelling of the fathering role, but also open the issue of the factor of intergenerational maintenance of traditional forms of father involvement in families in Serbia.

Key words: father involvement, parenting role model, intergenerational transfer.

Ивана Михич
МОДЕЛИРОВАНИЕ РОДИТЕЛЬСКОЙ РОЛИ ОТЦА:
ОПЫТ В СЕМЬЕ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И ВКЛЮЧЕННОСТЬ ОТЦА

Резюме

Предметом исследования, результаты которого представлены в предлагаемой работе, являются эффекты, которые опыт из семьи происхождения, связанный с отношением с отцом, должен производить на исполнение данной роли в семье прокреации. Результаты имеющихся исследований указывают на большое значение данного опыта в моделировании родительской роли, причем новые подходы предлагают концепт интроектированного представления, или внутренней рабочей модели родительской роли отца как способ операционализации переноса от поколения к поколению. В исследование было включено 247 супружеских чет из полных семей, где старший ребенок находится в учреждении дошкольного образования. Отцы оценивали свою включенность на основании *Инвентаря включенности отца*, тогда как информацию об интроектированном опыте из семьи происхождения сообщали и отцы и матери на основании инвентаря *Присутствие отца в семье происхождения*. Результаты указывают на важные прямые эффекты, которые опыт, приобретенный отцом в семье его происхождения, производит на его включенность в заботу о ребенке. Особенно важными являются опыт отрицательного эмоционального обмена, опыт физической близости и доступности отца, а также мнения о важности отца как родителя. Несмотря на то, что опыт матери из семьи происхождения сам по себе не содействуют более значительному включению отца, исследователями выявлено наличие эффекта согласованного мнения родителей о значении роли отца внутри супружеского союза. Полученные данные подтверждают гипотезы о моделировании родительской роли отца, открывая вместе с тем вопрос о факторах поддержания от поколения к поколению традиционных форм включения отца в сербских семьях.

Ключевые слова: включенность отца, модель родительской роли, перенос от поколения к поколению.